

HUTBE MECMUALARINDA HADİS KULLANIMI

Dr. Bekir TATLI

Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
btatli@cu.edu.tr

ÖZET

Osmanlı dönemi ibadet hayatı hakkında bilgi veren kaynaklardan bir türü, özellikle Cuma ve bayram namazlarında icra edilen hutbelerin yazılı olduğu hutbe mecmualarıdır. Bu mecmualarda her ay için hazırlanmış örnek hutbeler yazılı olup, gelen cemaatin bilgilenebilmesi ve öğüt alması için Kur'an âyetlerinden ve hadislerden müteşekkil bir mev'iza kısmı mevcuttur. İşte bu çalışmamızda, Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bazı matbu ve el yazma hutbe mecmuaları göz önünde bulundurularak, bu mecmualarda kullanılan hadisler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hutbe, mev'iza, rivâyet, hadis, ramazan, bayram

ABSTRACT

One of the sources about worship life in Ottoman period is writing of "Khutba Macmuas" (reviews of sermon delivered at the prayer on Friday and on certain other occasions like bairams) which are read in Friday Prayers and Bairam (religious festival) Prayers. In this macmuas there are many examples of khutbas written for all months and many verses from Qoran, Islam's Holy Book and ahadiths (narrations/words of last prophet Muhammad p.b.u.h.) give information to people about different actual issues. In this article we have studied ahadiths of Muhammad (p.b.u.h.) in some khutba macmuas in the Suleymaniye Library.

Keywords: Khutba, advice, narration, hadith, ramadan, sermon/bairam

Giriş

İslâm geleneğinde yaygın dinî eğitimin önemli unsurlarından birisi özellikle Cuma ve bayram namazlarında okunan hutbelerdir. Bir topluluk karşısında veciz ve beliğ nitelikte konuşma yapmak anlamına gelen hutbelerin, halkın bilgilendirilmesi açısından önemli bir görevi yerine getirdiği bilinmektedir.

Hutbeler genellikle Allah'a hamd ve dua ile başlar, öğüt (mev'iza) kısmı ile devam eder. Hutbelerin içeriğinde sık sık âyetler ve hadisler kullanılır olmuştur. İşte bu çalışmamızda, Osmanlı dönemi hutbe mecmualarında hadis kullanımı ve bunların sıhhat değeri hakkında bir inceleme yapmak istiyoruz. Bu gayeyle konuyla ilgili özellikle Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bazı el yazma ve matbu eserler incelenecektir. "Mecmua-i Hutbe-i Şerif", "Mecmua-i Hutbe", "Hutbe Mecmuası", "Kitab-ı Hutbe" gibi adlarla hazırlanan bu eserlerin Arapça olduğu dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada verdiğimiz örnekler, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki hutbe ile ilgili pek çok eserden, sadece ismi "hutbe mecmuası" olanlar arasından rasgele seçilerek

alınmış olup, bunların dışında da pek çok örneğin bulunması tabiidir.¹ Yine de bunların, hutbe mecmualarının geneli hakkında bir fikir verebileceğini düşünüyoruz.

Hutbe mecmualarında yer alan hadisler/rivâyetler genellikle bizzat sözün kaynağına (Hz. Peygamber'e) izafe edilerek (kâle'n-Nebiyü, kâle Rasûlullah *sallâllâhu 'aleyhi ve sellem* vs.); bazen de hadis olduğu sarîh olarak söylenmeden kullanılır olmuştur. Hadis olduğu söylenmeden kaydedilen bu sözlerin hadis olduğunu, ya çok meşhur oluşlarından, yahut da kaynaklarımızın taranması sonucu bunların bir şekilde Hz. Peygamber'e ait olduğunun görülmesinden/ifade edilmesinden anlıyoruz.

Bu çalışmamızda, incelediğimiz mecmuaların sırasıyla hangi konuyla alakalı olduğu (tevhid, şefaât vs.), nerede yer aldığı (Serez, Esad Efendi vs.) ve metin içerisinde hadislerin hangi üslupta verildiği kaydedilecek, Peygamber'e izafe edilen yahut o sözün hadis olduğunu hissettiren ifadeler koyu ve altı çizili olarak yazılacak, sonunda da bu hadislerin kaynakları belirtilecektir. Herhangi bir şekilde kaynaklarda yer almayan veya bizim bulamadığımız rivâyetlerin bu durumuna dipnotlarda işaret edilecektir. Çalışmamızda, ehlinin bilgisi dâhilinde olduğu düşünülerek incelenen hadislerin tarafımızca tercüme edilmelerine gerek duyulmamıştır.

Hutbe Mecmualarındaki Konulara ve Kullanılan Hadislere Dair Örnekler

Allah'ın Birliği (Tevhid):

Esad Efendi, 3716-179b:

- (خطبة التوحيد) ... اعلموا ان افضل الذكر اشهد ان لا اله الا الله ...²
- ... عن ابي هريرة رضي انه قال قال رسول الله ص من كان آخر نفسه اشهد ان لا اله الا الله دخل الجنة بفضل اشهد ان لا اله الا الله وقال عليه السلام لكل شئ مفتاح ومفتاح الجنة اشهد ان لا اله الا الله⁴

Kur'ân'ın Şefaât Etmesi:

Esad Efendi, 3716-174a:

- روى ابن حبان عن جابر رضي الله عنه عن النبي عليه الصلوة والسلام انه قال القرآن شافع مشفق وماحل مصدق من جعله امامه قاده الى الجنة ومن جعله خلف ظهره ساقه الى النار (طريققت)⁵

¹ Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan hutbe mecmualarıyla ilgili bazı eserler şunlardır: *Hutbe Mecmuası*, Aziz Mahmud b. Fazlullah b. Mahmud el-Üsküdârî, Mihrişah Sultan, 253 (dmrbs.); *Hutbe Mecmuası*, Esad Efendi, 003716; *Risâle-i Hutbe*, Hacı Selim Ağa-Kemankes, 394; *Mecmuatu'l-hutbe*, Reşid Efendi, 001193/2; *Hutbe Mecmuası*, Serez, 001732; *Hutbe Mecmuası*, Uşşaki Tekkesi, 39; *İlaveli Hutbe Mecmuası*, İyd Mehmed Efendi, 241/1; *Hutbe Mecmuası*, Nafiz Paşa, 1025; *Hutbe Mecmuası*, Reşid Efendi, 1377; *Hutbe Mecmuası*, Osman Huldi Öztürkler, 71/4.

² Bkz. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenu İbn Mâce*, Edeb 55, no: 3800, I-II, Kâhire, ts.; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Süre, *el-Câmiu's-Sahih (Sünenu't-Tirmizî)*, Deavât 9, no: 3383, I-V, Beyrut, ts.; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahihu İbn Hibbân bi tertibi İbn Belbân*, III, 126, no: 846, I-XVIII, Beyrut, 1414/1993; Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I, 676, no: 1834, 681, no: 1852, I-IV, Beyrut, 1411/1990; Aclûni, İsmâil b. Muhammed el-Aclûni el-Cerrâhî, *Keşfu'l-hafâ ve müzilu'l-ilbâs amme's-tehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, I, 172, no: 452, I-II, Beyrut, 1405.

³ Aynı anlamda bkz. Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, V, 233, no: 22087, 247, no: 22180, I-VI, Mısır, ts.; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvud*, Cenâiz 20, no: 3116, I-III, Beyrut, 1409/1988; Tirmizî, Cenâiz 7, no: 977; İbn Hibbân, *Sahih*, VII, 272, no: 3004; Taberânî, Ebû'l-Kâsim Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XX, 112, no: 221, I-XX, Musul, 1404/1983.

⁴ Aynı anlamda bkz. Ahmed, *Müsned*, V, 242, no: 22155; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî, *Sahihu'l-Buhârî*, Cenâiz 1 (bab başlığında), I-VII, Beyrut, 1410/1990; a.mlf., *et-Târihu'l-kebir*, I, 95, no: 261, I-VIII, ts.; Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, *Müsned*, VII, 104, no: 2660, I-X, Beyrut-Medîne, 1409; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetu'l-evliyâ*, IV, 66, I-X, Beyrut, 1405; Aclûni, *age.*, II, 281, no: 2324.

- Serez, 1732-36b-37a:
- (خطبه للختم اذا صادف اول جمعة من رمضان) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم الصيام والقرآن يشفعان للعبد يوم القيمة صدق (من الجامع الصغير) ...⁶
- Serez, 1732-38b-39a:
- (خطبة الاعتكاف مع الختم) ... قال النبي عليه صلوات الرحمن الصيام والقرآن يشفعان للعبد يوم القيمة صدق رسول الله الملك المنان ...⁷
- Serez, 1732-40b:
- (خطبة الختم اذا صادف اخر جمعة من رمضان) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم الصيام والقرآن يشفعان للعبد يوم القيمة ...⁸
- Kur'ân'ı Okumanın ve Hatmetmenin Fazileti**
Esad Efendi, 3716-183a:
- اللهم صل وسلم على محمد الذي علمنا فضائل ختم القرآن اللهم صل وسلم على محمد الذي بشرنا بآلاء ختم القرآن
- Hâmişteki açıklama:
- روى الطبراني في الكبير عن العرياض رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى صلاة فريضة فله دعوة مستجابة ومن ختم القرآن فله دعوة مستجابة (جامع الصغير)⁹
- Serez, 1732-39a:
- ...تصليه اللهم صل على محمد الذي قال افضل عبادة امتي تلاوة القرآن¹⁰
  - اللهم صل على النبي الذي قال اشرف امتي حملة القرآن¹¹
- Yazma Bağışlar, 2776-2-47a:
- ...ونشهد الذي قال اشرف امتي حملة القرآن¹²
  - قال رسول الله ع م عند كل ختمة دعوة مستجابة¹³

⁵ Bkz. Birgivi, Muhyiddin Muhammed b. Pîr Ali, *et-Tarîkatu'l-Muhammediyye ve's-sîratu'l-Ahmediyye*, s. 6, İstanbul, ts. Ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Muhammed el-Kûfî, *Kitâbu'l-musannef fil-ehâdis ve'l-âsar*, VI, 130, 131, no: 30052, 30053, 30054, I-VII, Riyad, 1409; Taberânî, *Kebîr*, IX, 132, no: 8655, X, 198, no: 10450; Aclûnî, *age.*, II, 124, no: 1871

⁶ Bkz. Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed eş-Şâfiî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 320, no: 5203, Beyrut, 1410/1990. Ayrıca bkz. Ahmed, *Müsned*, II, 174, no: 6626; Hâkim, *Müstedrek*, I, 740, no: 2036; Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreyeyh b. Şehridâr, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, II, 408, no: 3815, I-V, Beyrut, 1986.

⁷ Önceki dipnota bakınız.

⁸ Önceki dipnota bakınız.

⁹ Bkz. Suyûtî, *age.*, II, 533, no: 8818. Ayrıca bkz. Taberânî, *Kebîr*, XVIII, 259, no: 647; Heysemî, Nüreddîn Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-zevâid*, VII, 172, I-X, Kâhire-Beyrut, 1407.

¹⁰ Bkz. Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hasen, *Nevâdiru'l-usûl fi ehâdisi'r-Rasûl*, III, 255, I-IV, Beyrut, 1992; Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer, *Müsnedu's-Şihâb*, II, 246, no: 1284, I-II, Beyrut, 1407/1986; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Şuabu'l-îmân*, II, 354, no: 2022, I-VIII, Beyrut, 1410; Suyûtî, *age.*, I, 82, no: 1304.

¹¹ İbn Abbas'tan gelen merfû rivâyet için bkz. Taberânî, *age.*, XII, 125; Cürçânî, Ebû'l-Kâsım Hamza b. Yusuf, *Târîhu Cürçân*, s. 217, 494, Beyrut, 1401/1981; İsmâîlî, Ebû Bekr Ahmed b. İbrahim, *Mu'cemu şuyûhi Ebî Bekr el-İsmâîlî*, I, 319, I-III, Medine, 1410; İbn Adıyy, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh b. Muhammed el-Cürçânî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, III, 358, VII, 57, I-VII, Beyrut, 1409/1988; Beyhakî, *age.*, II, 556, III, 171; Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 80, I-XIV, Beyrut, ts.; Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Mizânul-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, III, 179, I-VIII, Beyrut, 1995 (İsnâdda bulunan Sa'd b. Saîd el-Cürçânî'nin biyografisi esnasında değinilmiş olup, burada Buhârî'nin onun rivâyet ettiği "**Eşrâfu ümmeti hameletu'l-Kur'ân**" şeklindeki hadisin sahih olmadığını söylediği ifade edilir.); Heysemî, *age.*, VII, 161 (Sa'd b. Saîd el-Cürçânî'nin zayıf olduğu belirtilir.); Aclûnî, *age.*, I, 143, no: 370.

¹² Önceki dipnota bakınız.

- **وقال عليه صلوات الرحمن** من ختم القرآن اول النهار صلت عليه الملائكة حتى يمسي ومن ختمه اخر النهار صلت عليه الملائكة حتى يصبح¹⁴
- **Kur'ân'ın Yedi Harf Üzere İndirilişi**
Serez, 1732-37a:
- **تصليه ... اللهم صل على محمد الذي قال** على سبعة احرف انزل القرآن¹⁵
- **Hız. Peygamber'in Doğumu:**
Serez, 1732-12a:
- **(خطبة اخرى لربيع الاول) ... موعظه ... روى ان في ليلة ولادته نادى الكعبة المشرفة فقالت الله اكبر** الله اكبر قد جاء رسول صادق امين ونبى طاهر مطهر يطهرني من الاصنام والمشركين¹⁶
- **(خطبة المولود الشريف)** الحمد لله الذي زين هذا الشهر بولادة من خلق لاجله العالمون¹⁷
Serez, 1732-12b:
- **(خطبة اخرى للمولود) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم** ان الله تعالى بعثني رحمة مهداة بعثت برقع وحفض قوما اخرين (من الجامع الصغير)¹⁸
- **اللهم صل على محمد الذي هو المراد من خلق العالم والمقصود**¹⁹
- **(خطبة اخرى للمولود) ... موعظه ... الا فاكثرنا من الصلوة على نبيكم معشر الاحباب قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم** ان اولى الناس بي يوم القيمة اكثرهم علي صلوة (من الجامع الصغير)²⁰
Serez, 1732-14a:
- **(خطبة اخرى للمولود) ... موعظه ... اللهم صل على محمد الذي حن لفراقه الجذع حنيننا**²¹
Serez, 1732-15b:
Hacı Mahmud Efendi, 6433-11b (Hâmişte):

¹³ Bkz. Ebû Nuaym, *age.*, VII, 260; Beyhakî, *age.*, II, 374, no: 2086, 416, no: 2254; Hatîb, *age.*, IX, 390, no: 4984; Aclûnî, *age.*, II, 95, no: 1786.

¹⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, V, 26 (garib olduğu ifade ediliyor); Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Tefsîr (el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân)*, I, 31, I-XXX, Kâhire, 1372; Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 525, no: 8655.

¹⁵ Bkz. Ma'mer, İbn Râşid el-Ezdî, *el-Câmi'*, XI, 219, I-II, Beyrut, 1403 (Abdurrezzak'ın *Musannef* adlı eserinin sonunda X ve XI. cilt olarak); Rabî, İbn Habîb b. Ömer el-Ezdî el-Basrî, *el-Câmiu's-sahîh (Müsned)*, s. 27-28, no: 14, Beyrut, 1415; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 137, no: 30117, 30118; Ahmed, *Müsned*, I, 24, no: 158; Buhârî, *Husumât* 3, no: 2287; Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, Salâtu'l-müsâfirîn 270, I-V, Beyrut, ts..

¹⁶ Bu rivâyetin kaynağı bulunamadı.

¹⁷ Burada **(لولاك لولاك لما خلقت أفلاك)** sözüne telmihte bulunulmaktadır. Mevzû olduğu anlaşılan bu sözün kaynağı için bkz. Aliyyü'l-Kârî, Molla Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî el-Hanefî, *el-Masnû' fî ma'rîfeti'l-hadîsi'l-mevzû*, s. 150, no: 255 (Sağânî'nin mevzû dediği belirtiliyor.), Kâhire, 1984; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 214, no: 2123 (Hadis olmasa da manasının doğru olduğu söyleniyor.).

¹⁸ Bkz. Suyûtî, *age.*, I, 106, no: 1702. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî, *et-Tabakâtu'l-kebîr*, I, 192, I-VIII, Beyrut, ts.; İbn Ebî Şeybe, *age.*, VI, 325, no: 31782; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. Fadl es-Semerkindî, *Sünen*, I, 21, no: 15, I-II, Beyrut, 1407; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, III, 223, no: 2981, I-X, Kâhire, 1415; Hâkim, *Müstedrek*, I, 91, no: 100; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, II, 143, 144, 164.

¹⁹ Burada yine **(لولاك لولاك لما خلقت أفلاك)** sözüne telmihte bulunulmaktadır.

²⁰ Bkz. Suyûtî, *age.*, I, 136, no: 2239. Ayrıca bkz. Tirmizî, Salât 21, no: 484; Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Musennâ el-Mevsilî, *Müsned*, VIII, 428, I-XIII, Dimeşk, 1404/1984; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 192, no: 911; Dârakutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî, *el-İlel*, V, 112, I-IX, Riyâd, 1405/1985; Beyhakî, *age.*, II, 212; Aclûnî, *age.*, I, 314, no: 836.

²¹ Burada meşhur **"hanînu'l-ciz'"** (hurma kütüğünün inlemesi) olayına işaret edilmektedir. Mesela bkz. İbn Ebî Şeybe, *age.*, VI, 319, no: 31746; Ahmed, *age.*, I, 266, no: 2400, III, 306, no: 14321; Dârimî, *age.*, I, 29; Buhârî, *Menâkıb* 22, no: 3390, 3391, 3392; İbn Mâce, *İkametu's-salât* 199, no: 1415; Tirmizî, *Menâkıb* 6, no: 3627; İbn Hibbân, *age.*, XIV, 435, no: 6506.

- خطبة الثالث ... عن ابي هريرة رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم بعثت لاتمم مكارم الاخلاق²²

H. Peygamber'in Mi'râcı:

Yazma Bağışlar, 2776-2-26a:

- خطبة معراج ... موعظه قال رسول الله ع.م. عرج بي حتى ظهرت بمستوى اسمع فيه صريف الاقلام صدق رسول الملك العلام (خ طب عن ابن عباس وابي حبة البديري من جامع الصغير)²³

Sünneti İhyâ, Allah'a ve Peygambere Muhabbet:

Esad Efendi, 3716-183a (Hâmişte):

- رواه الديلمي عن انس والخلعي عن ابي هريرة رضي ثلاثة تحت ظل عرش الله يوم القيامة لا ظل الا ظله قيل من هم يا رسول الله قال صلى الله عليه وسلم من فرج عن مكروب من امتي واحيا سنتي واكثر الصلوة علي²⁴

Esad Efendi, 3716-183a:

- ...وتيقنوا ان محبة الله ورسوله فرض علينا يا اهل الايقان كما قال النبي عليه صلوات الرحمن لا يؤمن احدكم حتى اكون احب اليه من والده وولده والناس اجمعين²⁵

Serez, 1732-12a:

- ...واعلموا ان محبة الله ورسوله فرض علينا يا معاشر المسلمين قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم لا يؤمن احدكم حتى اكون احب اليه من والده وولده والناس اجمعين صدق²⁶

Reşid Efendi, 1377-20, s. 37:

- خطبة معراج النبي عليه السلام ... فتوبى لمن نور قلبه بنور محبة رسول الكبرياء وداوم اكثر الصلوة على محمد المجتبي²⁷

H. Peygamber İlimin Şehridir:

Reşid Efendi, 1377-12, s. 19:

- ... اللهم صل وسلم على محمد مدينة العلم²⁸ وحبیب الرحمن

Reşid Efendi, 1377-17, s. 30:

- خطبة ديكر لجمادى الاولى ... تصلیه هو مدينة العلم²⁹ وحبیب الرحمن

Serez, 1732-32b:

- خطبة اخر جمعة من شهر رمضان ... تصلیه ... اللهم صل على محمد مدينة العلم³⁰

Yazma Bağışlar, 2776-2-34b:

- تصلیه اللهم صل وسلم على محمد مدينة العلم³¹

²² Bkz. Taberânî, *Evsat*, VII, 74, no: 6895; Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl*, II, 312, IV, 43; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, II, 192, no: 1165; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 191, I-X, Mekke, 1414/1994; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 214, no: 638.

²³ Bkz. Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 335, no: 5415. Ayrıca bkz. Buhârî, *Salât* 1, no: 342; Müslim, *İman* 263; Taberânî, *Kebîr*, XXII, 326, no: 821, 822.

²⁴ Bkz. Münâvî, Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi's-sağîr*, IV, 90, I-VI, Mısır, 1356; Zerkânî, Muhammed b. Abdilbâkî b. Yusuf, *Şerhu'z-Zerkânî*, IV, 442, I-IV, Beyrut, 1411. Deylemî'nin kitabında bu rivâyete ulaşamadık. Rivâyetin ilk dönem eserlerinde yer almadığı dikkat çekmektedir.

²⁵ Mesela bkz. Ahmed, *Müsned*, III, 177, no: 12837; Dârimî, *Sünen*, II, 397, no: 2741; Buhârî, *İman* 7, no: 14, 15; İbn Mâce, *Mukaddime* 9, no: 67.

²⁶ Önceki dipnota bakınız.

²⁷ Hz. Peygamber'e çok salât getirme hakkındaki rivâyet için bkz. Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, III, 110, no: 3030; Deylemî, *Firdevs*, I, 81, no: 250; Aclûnî, *age.*, I, 189-190, no: 501.

²⁸ Telmihte bulunan rivâyet için bkz. Taberânî, *Kebîr*, XI, 65 no: 11061; Hâkim, *Müstedrek*, III, 137, 138, no: 4637, 4638, 4639; Aclûnî, *age.*, I, 235, no: 618.

²⁹ Önceki dipnota bakınız.

³⁰ Önceki dipnota bakınız.

³¹ Önceki dipnota bakınız.

Hz. Peygamber'in Gözleri Uyur, Kalbi Uyumaz:

Reşid Efendi, 1377-20, s. 37:

- (خطبة ديكر لرجب الشريف) ... وتشهد الذي عينه ينام وقلبه لا ينام³²

Ehl-i Beyt Sevgisi:

Hacı Mahmud Efendi, 6433-13b (Hâmişte):

- (خطبة الخامس) ... عن ابي سعيد رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم الحسن والحسين سيّدا شباب اهل الجنة³³ صدق رسول الله الذي هو جد الحسنين الاحسنين

İslâm'ın Şartı:

Esad Efendi, 3716-175a:

- (هذه الخطبة لبيان شرط الاسلام) الحمد لله الذي بنى الاسلام على خمس³⁴ وجعل الصلوة عمادا³⁵ والباقي ركنا وجعل الزكوة طهرا للاموال وكلمة التوحيد لعباده حرزا وحصنا وجعل الصوم جنة من النار³⁶

Besmelenin Önemi:

Reşid Efendi, 1377-07, s. 10:

- (خطبة بسملة شريف) تصلية اللهم صل وسلم على محمد الذي حث امته ان يقولوا عند بدا كل امر ذي بال ببسم الله الرحمن الرحيم³⁷

İhlâs Suresinin Fazileti:

Reşid Efendi, 1377-08, s. 13:

- (خطبة اخلاص) ... موعظه عن انس رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من قرأ قل هو الله احد مائة مرة غفر له ذنوب مائة سنة³⁸ صدق رسول الله الذي هو الصادق المصدق بقوله

Muharrem Ayı Orucu:

Reşid Efendi, 1377-09, s. 14:

- (خطبة محرم الحرام) ... موعظة ... قال النبي عليه الصلوة والسلام افضل الصيام بعد رمضان صيام شهر الله المحرم الحرام³⁹ صدق رسول الله الملك العزيز العلام

Reşid Efendi, 1377-09, s. 15:

³² Bkz. Ahmed, *Müsned*, VI, 73, no: 24490; Buhârî, *Vudû* 5, no: 138, *Sıfatu's-salât* 77, no: 821; Müslim, *Salâtu'l-musâfirîn* 125, 186; Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (v. 303), *Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ mine's-Sünen)*, Kiyâmu'l-leyl 36, no: 1697, I-VIII, Beyrut, 1409/1988; İbn Hibbân, *Sahih*, XIV, 297, no: 6385.

³³ Bkz. Ahmed, *age.*, V, 391, 392, no: 23377, 23378; Tirmizî, *Menâkıb* 31, no: 3781; Nesâî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, V, 80, no: 8298, 95, no: 8365, I-VI, Halep, 1406/1986; İbn Hibbân, *age.*, XV, 413, no: 6960; Taberânî, *Kebîr*, III, 38, no: 2609, 2610, 2611.

³⁴ İlgili rivâyet için bkz. Buhârî, *İman* 1, no: 8, *Tefsir* 32, no: 4243; Tirmizî, *İman* 3, no: 2609.

³⁵ İlgili rivâyet için bkz. Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl*, III, 136 (merfû); Deylemî, *Firdevs*, II, 404 (Hz. Ali'den mevkuf); Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, IV, 248; İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Telhisu'l-habîr*, I, 173, I-IV, Medîne, 1384/1964; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 39-40.

³⁶ İlgili rivâyet için bkz. Ahmed, *Müsned*, II, 257, no: 7484; Buhârî, *Savm* 2, no: 1795; Müslim, *Sıyâm* 162, no: 1151; Ebû Dâvud, *Sıyâm* 25, no: 2363.

³⁷ Genellikle (كل أمر ذي بال لا يبدأ فيه بحمد الله فهو أقطع) şeklinde gelmiştir. Bkz. Deylemî, *age.*, III, 246, no: 4726; Aclûnî, *age.*, II, 156, no: 1964.

³⁸ Bkz. Dârimî, *Sünen*, II, 553, no: 3438 ("elli defa" ve "elli sene" ifadesi kullanılmaktadır.); Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 539, no: 8951 ("iki yüz defa" ve "iki yüz sene"); Münâvî, *age.*, VI, 203. Krş. Taberânî, *Kebîr*, XVIII, 331, no: 852, XXII, 96, no: 232; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, II, 508, no: 2549.

³⁹ Benzer anlatımlarla bkz. Ahmed, *age.*, II, 342, no: 8488, 344, no: 8515, 535, no: 10928; Dârimî, *age.*, II, 35, no: 1757, 1758; Müslim, *Sıyâm* 202; Ebû Dâvud, *Sıyâm* 55, no: 2429; Tirmizî, *Salât* 207, no: 438, *Savm* 40, no: 740.

- **عن ابى هريرة** رضي الله تعالى عنه افضل الصلوة بعد المكتوبة الصلوة في جوف الليل وافضل الصيام بعد شهر رمضان شهر الله المحرم⁴⁰
- Reşid Efendi, 1377-10, s. 16-17:
(خطبة ديكر المحرم الحرام) ... صلى الله الحديث عن ابن عباس رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من صام من المحرم فله في كل يوم ثلثون حسنة⁴¹ صدق رسول الله الذي الشافي امته في يوم الوعيد
- Serez, 1732-05a-05b:
(خطبة المحرم) ... موعظه اعلموا ان الله تعالى فضل المحرم وجعله تاجا لكل سنة و عام وندبكم فيه **رسول الله** الى القيام وورد عنه في هذه الشهر دعاء مخصوص ندب اليه الخاص والعام فاغتموا عشر الاول واشتغلوا بهذا الدعاء **المروي عنه عليه السلام** وهو اللهم انت الابدي القديم وهي سنة جديدة اسئلك فيها العصمة من الشيطان واوليائه والعون على هذه النفس الامارة بالسوء والاشتغال بما يقربنا اليك زلفى يا ذا الجلال والاکرام⁴² **قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم** من صام يوما من المحرم فله بكل يوم ثلثون حسنة⁴³ صدق رسول الله وصدق حبيب الله الملك العلام
- **Âşûrâ Gününün Fazileti:**
Reşid Efendi, 1377-09, s. 15:
(خطبة ديكر المحرم الحرام) ... صلى الله الحديث عن ابى سعيد الخدرى رضي الله تعالى عنه من وسع على عياله في يوم عاشوراء وسع الله عليه في سنته كلها⁴⁴ صدق رسول الله الذي فيما قال وصدق حبيب الله الملك العلام
- Serez, 1732-08b:
(خطبة اخرى لمحرم) ... موعظه ... واعلموا ان صوم يوم عاشوراء سنة مؤكدة فاقتدوا بها لتنجوا من الردا **قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم** صوموا يوم عاشوراء وخالفوا فيه اليهود وصوموا قبله يوما وبعده يوما (من الجامع الصغير)⁴⁵
- Serez, 1732-09a:
(خطبة عاشورا) ... موعظه ... ووسعوا فيه على عيالكم يوسع الله عليكم وتقضي لكم الاوطار قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من وسع على عياله في يوم عاشوراء وسع الله عليه في سنته كلها (في الجامع الصغير)⁴⁶
- Serez, 1732-09b:
(خطبة اخرى لعاشورا) ... موعظه ... فصوموا يوم عاشوراء فصيامه يكفر السنة الماضية بلا مراة كما قال سيد الانبياء صيام يوم عاشوراء اني احتسب على الله ان يكفر السنة التي قبله⁴⁷ صدق رسول الله الملك الاعلى المعظم بالتاج والبراق واللواء

⁴⁰ Burada Ebû Hureyre'nin sözü gibi nakledilen bu rivâyet merfû olarak da kaydedilmiştir. Bkz. Dârimî, *age.*, I, 412, no: 1476 (Sadece ilk bölümü vardır.); Müslim, *Siyâm* 203; Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-müstahrek*, III, 242, no: 2649, I-IV, Beyrut, 1996; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 191.

⁴¹ Bkz. Taberânî, *Kebîr*, XI, 72, no: 11082; a.mlf., *el-Mu'cemu's-sağîr*, II, 164, no: 963, I-II, Beyrut, 1405/1985; Münzirî, Ebû Muhammed Abdulazîm b. Abdilkavî, *et-Terğîb ve't-terhib*, II, 70, no: 1529 (garib olduğu belirtiliyor.), I-IV, Beyrût, 1417; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 190; Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 531, no: 8782.

⁴² Bu duanın kaynağı bulunamadı.

⁴³ Bir önceki dipnota bakınız.

⁴⁴ Benzer ifadelerle bkz. İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn, *Târîhu İbn Maîn* III, 453, no: 2223, (ed-Dürî rivâyeti), I-IV, Mekke, 1399/1979; Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl*, III, 14; Taberânî, *Kebîr*, X, 77, no: 10007; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, III, 365-366, no: 3791-3796; İbnu'l-Kayyim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, *el-Menâru'l-münîf fî's-sahîh ve'd-daiif*, s. 111, no: 223 (bu hadisin sahih olmadığı ifade ediliyor), Haleb, 1403; Heysemî, *age.*, III, 189; Aclûnî, *age.*, II, 374, no: 2642; Suyûtî, *age.*, II, 545, no: 9075.

⁴⁵ Bkz. Suyûtî, *age.*, II, 312, no: 5068. Ayrıca bkz. Ahmed, *Müsned*, I, 241, no: 2154; Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Meânî'l-âsâr*, II, 78, I-IV, Beyrut, 1399; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, III, 365, no: 3790; a.mlf. *Sünen*, IV, 287, no: 8189.

⁴⁶ Bkz. Suyûtî, *age.*, II, 545, no: 9075. Ayrıca bir önceki dipnota bakınız.

Receb, Şaban ve Ramazanın Fazileti:

Reşid Efendi, 1377-21, s. 38:

- (خطبة شعبان المعظم) ... ونشهد هو المبعوث بمكارم الاخلاق ومحاسن الصفات صلى الله تعالى حديث عن الحسن رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم رجب شهر الله وشعبان شهري ورمضان شهر امتي⁴⁸ صدق رسول الله الذي هو شفيع العصات في يوم العرصات

Reşid Efendi, 1377-19, s. 35:

- (خطبة رجب شريف) ... موعظه ... روي عن النبي صلى الله عليه وسلم ان في الجنة نهرا يقال له رجب اشد بياضا من اللبن واحلى من العسل من صام يوما من رجب سقاه الله من ذلك النهر⁴⁹ صدق رسول الله الملك العلام

Yazma Bağışlar, 2776-2-24b:

- (خطبة رجب) ... موعظه ... روي عن النبي عليه الصلوة والسلام ان في الجنة نهرا يقال له رجب اشد بياضا من اللبن واحلى من العسل من صام يوما من رجب سقاه الله من ذلك النهر (خرج البيهقي عن انس من جامع الصغير)⁵⁰

Reşid Efendi, 1377-20-21, s. 37-38:

- (خطبة ديكر لرجب الشريف) ... موعظه ... فاستمعوا قول نبينا محمد عليه الصلوة والسلام من احب رجب ودخل فيه تائبا وعمل عملا صالحا لا يخرج من الدنيا حتى يشرب من نهر رجب⁵¹ صدق رسول الله الملك العزيز العلام

Berât Gecesi:

Reşid Efendi, 1377-22, s. 40-41:

- (خطبة ليلة برات في شهر شعبان) ... موعظه اعلموا ان ليلة النصف من شعبان ليلة البرات فيها يفرق كل امر حكيم من امور المخلوقات فيها يكتب الحسنات من الاحياء والاموات ويغفر ذنوب جميع امة محمد من المؤمنين والمؤمنات كما قال عليه الصلوة واكمل التحيات ما من ليلة بعد ليلة القدر افضل ليلة من نصف شعبان⁵² صدق رسول الله الذي هو سيد الكائنات

Yazma Bağışlar, 2776-2-29a:

- (خطبة برات؟) ... تعالى عنه انه قال رسول الله ع.م. اذا كانت ليلة النصف من شعبان فقوموا ليلتها وصوموا يومها فان الله تعالى ينزل فيها لغروب الشمس الى سماء الدنيا فيقول الا مستغفر فاغفر له الا مستترزق فارزقه الا مبتلى فاعطيه الا سائل فاعطيه الا كذا حت يطلع الفجر صدق الصادق الكائنات وصدق اشرف الموجودات⁵³

Yazma Bağışlar, 2776-2-29b:

⁴⁷ Bkz. Abdurrezzak, Ebû Bekr İbn Hemmâm b. Nâfi' el-Hımyerî es-San'ânî, *Musannef*, IV, 286, no: 7833, I-XI, Beyrut, 1403; Ahmed, *age.*, V, 296, 308, no: 22583, 22674; Müslim, *Sıyâm* 196, 197; İbn Mâce, *Sıyâm* 41, no: 1738; Ebû Dâvud, *Sıyâm* 53, no: 2425; Tirmizî, *Savm* 48, no: 752; Nesâî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, II, 150, 151, no: 2796, 2803.

⁴⁸ Bu sözün mevzu olduğuna dair bilgiler vardır. Bilgi için bkz. Deylemî, *Firdevs*, II, 275, no: 3276; İbnu'l-Kayyim, *el-Menâru'l-munîf*, s. 95, no: 168; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 510, no: 1358; Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, IV, 18.

⁴⁹ Pek de yaygın olmayan bu rivâyet için bkz. Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, III, 368, no: 3800; Deylemî, *Firdevs*, I, 220, no: 884; Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, I, 140, no: 2326.

⁵⁰ Önceki dipnota bakınız.

⁵¹ Kaynağı bulunamadı.

⁵² Yaygın olmayan bir rivâyettir. Bkz. Lâlekâî, Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasen b. Mansûr, *Şerhu usûli i'tikâdi ehli's-sünne ve'l-cemâa mine'l-Kitâb ve's-sunne ve icmâi's-sahâbe*, III, 451, no: 769, I-IV, Riyâd, 1402.

⁵³ Bkz. İbn Mâce, *İkâmetu's-salât* 191, no: 1388; Beyhakî, *age.*, III, 379, no: 3822; Münzirî, *Terğîb*, II, 74, no: 1550; Deylemî, *age.*, I, 259, no: 1007.

- (خطبة برات) ... موعظه ... قال رسول الله ع.م. ان الله تعالى ليطلع في ليلة النصف من شعبان فيغفر لجميع خلقه الا لمشرك او مشاحن (عن ابي موسى جامع الصغير)⁵⁴
- **Ramazan Ayı ve Orucun Fazileti:**
Hacı Mahmud Efendi, 6433-14b-15a:
- (خطبة السادس) ... موعظة عن جرير رضي الله عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم صيام شهر رمضان معلق بين السماء والارض لا يرفع الا زكوة الفطر⁵⁵
- Hacı Mahmud Efendi, 6433-14b (Hâmişte):
من صام رمضان ولم يؤد (؟) نصف صاع كان صومه معلق بين السماء والارض صدق رسول الله⁵⁶
- Reşid Efendi, 1377-23, s. 42:
- (خطبة شهر رمضان) ... موعظه اعلما ان شهركم هذا شهر عظيم انزل فيه القرآن وهو شهر يفتح فيه ابواب الجنان ويغلق فيه ابواب النيران⁵⁷ اوله رحمة واطولها مغفرة وآخره عتق من النيران⁵⁸
- Reşid Efendi, 1377-23, s. 43:
- (خطبة ديكر لشهر رمضان) ... موعظه ... شهر اوله رحمة واطولها مغفرة وآخره عتق من النيران⁵⁹
- Reşid Efendi, 1377-24, s. 44:
- (خطبة ديكر لشهر رمضان) ... ونشهد الذي امر بتعجيل الافطار وتأخير السحور صلى الله تعالى⁶⁰ موعظه حديث عن جابر رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فضل الجمعة في رمضان كفضل رمضان على سائر الشهور⁶¹ صدق رسول الله الذي اخبرنا بان الصائمين فيها يخوضون في جبال الكافور⁶²
- Reşid Efendi, 1377-24, s. 45:
- (خطبة ديكر لشهر رمضان) ... ونشهد الذي بلغ الينا فضائل شهر رمضان صلى الله تعالى حديث عن ابي هريرة رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من صام رمضان ايماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه⁶³ صدق رسول الله فيما قال وصدق حبيب الله الملك المنان
- Reşid Efendi, 1377-25, s. 46:
- (خطبة ديكر لشهر رمضان) ... موعظه ... اولك رحمة واطولك مغفرة وأخرك عتق من النيران⁶⁴ يا شهر رمضان

⁵⁴ Bkz. Suyûtî, *age.*, I, 112, no: 1798. Ayrıca bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, IV, 316, no: 7923; İbn Mâce, *İkâmetu's-salât* 191, no: 1390; Bezzâr, *Müsned*, VII, 186, no: 2754; İbn Hibbân, *Sahih*, XII, 481, no: 5665; Taberânî, *Kebîr*, XX, 108, no: 215; Beyhakî, *age.*, III, 382, no: 3833.

⁵⁵ Erken dönem kaynaklarında yer almamaktadır. Rivâyetin yer aldığı kaynaklarda ise (زكوة) kelimesinin başında (بِزكوة) "bâ" harf-i cerri bulunmaktadır. Bkz. Deylemî, *Firdevs*, I, 235, no: 901; Münzirî, *Terğib*, II, 97, no: 1653; Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 302, no: 4905.

⁵⁶ Kaynağı bulunamadı. Buradaki kelime tam olarak okunamadı. (يؤيد) "yueyyed" şeklinde de okunması muhtemel olan kelimenin (يؤيد) "yueddi" şeklinde okunması daha mantıklı gözükmektedir. Ancak bu durumda kelimenin yazılışı hatalıdır. Çünkü hemze vâv'ın üzerinde (يؤيد) yazılmalı ve ortadaki diş olmamalıdır.

⁵⁷ Her ne kadar burada hadis olduğu telaffuz edilmese de kaynaklarımızda oldukça yaygın bir hadistir. Mesela bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 270, no: 8869; Ahmed, *Müsned*, II, 281, no: 7767, 7768; Buhârî, *Savm* 5, no: 1800, *Bed'ül-halk* 11, no: 3103; Müslim, *Sıyâm*, I, 2.

⁵⁸ Bu söz de hadis olarak kaynaklarımızda mevcuttur. Bkz. Hâris, İbn Ebî Usâme, *Müsned*, I, 412, no: 321, I-II, *Medîne*, 1413/1992; İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, *Sahih*, III, 191, no: 1887, I-IV, Beyrut, 1390/1970; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, III, 306, no: 3608.

⁵⁹ Önceki dipnota bakınız.

⁶⁰ İftarda acele etmek ve sahuru geç yapmak hakkındaki rivâyetler için bkz. Rabî' b. Habîb, *Müsned*, s. 130, no: 320; Abdurrezzak, *age.*, IV, 226, no: 7591, 7592; Ahmed, *age.*, V, 147, no: 21350, 172, no: 21546.

⁶¹ Çok da yaygın değildir. Bkz. Deylemî, *age.*, III, 130-131, no: 4351, 4352; Suyûtî, *age.*, II, 362, no: 5854.

⁶² Rasûlullah'ın haber verdiği ifade edilen bu son rivâyetin kaynağı bulunamadı.

⁶³ Oldukça yaygın olan bu rivâyet için mesela bkz. Ahmed, *age.*, II, 232, no: 7170; Buhârî, *İmân* 27, no: 38, *Salâtu't-terâvih* 2, no: 1910; Müslim, *Salâtu'l-müsâfirîn* 175.

⁶⁴ Burada meşhur bir rivâyete telmih vardır. Bkz. Hâris, *age.*, I, 412, no: 321; İbn Huzeyme, *age.*, III, 191, no: 1887; Beyhakî, *age.*, III, 306, no: 3608.

Reşid Efendi, 1377-25-26, s. 47-48:

- (خطبة عيد الفطر) ... موعظه ... عن جابر رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم صيام شهر رمضان معلق بين السماء والارض ولا يرفع الى الله تعالى الا بركة الفطر⁶⁵ صدق رسول الله وصدق حبيب الله مبشرا ونذيرا

Reşid Efendi, 1377-26, s. 49:

- (خطبة ديكر لعيد الفطر) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم صيام شهر رمضان معلق بين السماء والارض ولا يرفع الى الله تعالى الا بركة الفطر⁶⁶ صدق رسول الله الملك العالم

Serez, 1732-30b:

- (خطبة لوداع شعبان واستقبال رمضان) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته فان غم عليكم فاكملوا عدة شعبان ثلاثين (من مشكوة المصاييح)⁶⁷

Serez, 1732-31a:

- (خطبة رمضان المبارك) ... وفتح ابواب الجنان وغلق ابواب النيران في شهر رمضان⁶⁸
- ... موعظه ... شهر اوله رحمة ووسطه مغفرة واخره عتق من النيران⁶⁹
- ... عن ابي هريرة رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من صام رمضان ايمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه صدق⁷⁰

Serez, 1732-33a:

- (خطبة رمضان) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ذاك الله في رمضان وسائل الله فيه لا يخيب صدق⁷¹
- ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم كل عمل ابن ادم يضاعف الحسنة بعشر امثالها الى سبع مائة ضعف قال الله تعالى الا الصوم فانه لي وانا اجزي به يدع شهوته وطعامه لاجلي⁷² صدق رسول الله الملك العالم وصدق حبيب القدوس السلام

Serez, 1732-33b:

- (خطبة رمضان) ... موعظه اعلموا ان شهركم هذا شهر رمضان شهر يغلق فيه ابواب النيران ويفتح ابواب الجنان⁷³
- ... اوله رحمة ووسطه مغفرة واخره عتق من النيران⁷⁴

Serez, 1732-33b-34a:

⁶⁵ Bkz. Deylemî, *age.*, I, 235, no: 901; Münzirî, *age.*, II, 97, no: 1653; Suyûtî, *age.*, II, 302, no: 4905.

⁶⁶ Önceki dipnota bakınız.

⁶⁷ Bkz. Hafîb et-Tebrîzî, Muhammed b. Abdillâh, *Miškâtu'l-Mesâbih*, I, 445, no: 1970, I-III, Beyrut, 1405/1985. Ayrıca bkz. Tayâlîsî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd, *Müsned*, s. 118, no: 873, Beyrut, ts.; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 284, no: 9021; Ahmed, *Müsned*, II, 422, no: 9453; Buhârî, Savm 11, no: 1810; Müslim, Sıyâm 19.

⁶⁸ Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. İbn Ebî Şeybe, *age.*, II, 270, no: 8869; Ahmed, *age.*, II, 281, no: 7767, 7768; Buhârî, Savm 5, no: 1800, Bed'ü'l-halk 11, no: 3103; Müslim, Sıyâm, I, 2.

⁶⁹ Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. Hâris, *Müsned*, I, 412, no: 321; İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 191, no: 1887; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, III, 306, no: 3608.

⁷⁰ Oldukça yaygın olan bu rivâyet için mesela bkz. Ahmed, *age.*, II, 232, no: 7170; Buhârî, İman 27, no: 38, Salâtu't-terâvîh 2, no: 1910; Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn 175.

⁷¹ Bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VI, 195, no: 6170, VII, 226, no: 7341, I-X, Kâhire, 1415; Beyhakî, *age.*, III, 311, no: 3627; Deylemî, *Firdevs*, II, 242, no: 3141; Münzirî, *Tergîb*, II, 64, no: 1501; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 143.

⁷² Benzer ifadelerle bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, IV, 306, no: 7893; Ahmed, *age.*, II, 443, no: 9712, 477, no: 10178; Buhârî, Savm 2, no: 1795; Müslim, Sıyâm 164; İbn Mâce, Sıyâm 1, no: 1638.

⁷³ Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. İbn Ebî Şeybe, *age.*, II, 270, no: 8869; Ahmed, *age.*, II, 281, no: 7767, 7768; Buhârî, Savm 5, no: 1800, Bed'ü'l-halk 11, no: 3103; Müslim, Sıyâm, I, 2.

⁷⁴ Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. Hâris, *age.*, I, 412, no: 321; İbn Huzeyme, *age.*, III, 191, no: 1887; Beyhakî, *age.*, III, 306, no: 3608.

- **... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في الجنة ثمانية ابواب منها باب يسمى الريان لا يدخله الا الصائمون⁷⁵**
- Serez, 1732-34b:
  - **(خطبة رمضان) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من صام رمضان ايمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه (من الجامع الصغير)⁷⁶**
  - Serez, 1732-35a:
    - **(خطبة اخرى لرمضان) ... موعظه ... فكم من صائم ليس من صيامه الا الجوع والعطش⁷⁷ والحذلان فطوبى للصائم ثم طوبى له فرحتان فرحة عند الافطار وفرحة عند لقاء ربه⁷⁸**
    - Hâmişte:
      - **قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله تعالى عند كل فطر عتقاء في النار وذلك في كل ليلة صدق رسول الله الملك المنان (عن جابر حم طب هب عن ابي امامة جامع الصغير)⁷⁹**
      - **صمت الصائم تسبيح ونومه عبادة ودعاؤه مستجاب وعمله مضاعف (جامع الصغير)⁸⁰**
  - Serez, 1732-35b:
    - **(خطبة اخرى لرمضان) ... وجعل وجوه الصائمين من عباده كالبدور تلوح وخلف افواههم اطيب من مسك يفوح⁸¹**
  - Serez, 1732-36a:
    - **... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم قال الله عز وجل كل عمل ابن آدم له الا الصوم فانه لي وانا اجزي به⁸² صدق رسول الله وصدق حبيب الله**
  - Serez, 1732-37b:
    - **... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من اعتكف عشرا في رمضان كان كحجتين وعمرتين⁸³**
    - **Bu hadisin değerdirmesi babında hâmişte şu bilgiler ve rivâyetler vardır:**
      - **هب عن الحسن ابن على (جامع الصغير) قال مخرجه واسناده ضعيف**
      - **عن عايشة رضي الله تعالى عنها ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يعتكف في الاواخر من رمضان حتى توفته الله ثم اعتكف ازواجه من بعده (مشكوة مصابيح) متفق عليه⁸⁴**
      - **قال رسول الله تحروا ليلة القدر في العشر الاواخر من رمضان صدق (من مشارق)⁸⁵**

⁷⁵ Bkz. Ahmed, *age.*, V, 335, no: 22893; Buhârî, *Bed'u'l-halk* 9, no: 3084; Müslim, *Sıyâm* 166; Nesâî, *Sıyâm* 43, no: 2236; Taberânî, *Kebîr*, VI, 146, no: 5795; Beyhakî, *age.*, III, 296.

⁷⁶ Bkz. Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 530, no: 8775. Ayrıca bkz. Ahmed, *age.*, II, 232, no: 7170; Buhârî, *İman* 27, no: 38, *Salâtu't-terâvîh* 2, no: 1910; Müslim, *Salâtu'l-müsâfirîn* 175.

⁷⁷ Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. Ahmed, *Müsned*, II, 441, no: 9683; Dârimî, *Sünen*, II, 390, no: 2720; İbn Mâce, *Sıyâm* 21, no: 1690; Nesâî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, II, 239, no: 3249, 256, no: 3333.

⁷⁸ Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, IV, 306, no: 7893; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 273, no: 8894; Ahmed, *age.*, I, 446, no: 4256; Buhârî, *Savm* 9, no: 1805; Müslim, *Sıyâm* 164; Tirmizî, *Savm* 55, no: 766.

⁷⁹ Bkz. Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, I, 141, no: 2351. Ayrıca bkz. Ahmed, *age.*, V, 256, no: 22256; İbn Mâce, *Sıyâm* 2, no: 1643; Taberânî, *Kebîr*, VIII, 284, no: 8089; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, III, 304.

⁸⁰ Çok yaygın değildir. Bkz. Suyûtî, *age.*, II, 311, no: 5039. Ayrıca bkz. Deylemî, *Firdevs*, II, 397, no: 3761.

⁸¹ Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. Rabî b. Habîb, *Müsned*, s. 133, no: 328; Abdurrezzak, *age.*, IV, 205, no: 7501; Buhârî, *Savm* 2, no: 1795; Müslim, *Sıyâm* 161, 163.

⁸² Benzer ifadelerle bkz. Abdurrezzak, *age.*, IV, 306, no: 7893; Ahmed, *age.*, II, 443, no: 9712, 477, no: 10178; Buhârî, *Savm* 2, no: 1795; Müslim, *Sıyâm* 164; İbn Mâce, *Sıyâm* 1, no: 1638.

⁸³ Bkz. Taberânî, *Kebîr*, III, 128, no: 2888; Beyhakî, *age.*, III, 425, no: 3966, 3967 (isnâdının zayıflığına dikkat çekiliyor); Münzirî, *Terğîb*, II, 96, no: 1649; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 173; Suyûtî, *age.*, II, 516, no: 8479.

⁸⁴ Bkz. Hafîb et-Tebrizî, *Mişkâtu'l-Mesâbih*, I, 475, no: 2097. Ayrıca bkz. Ahmed, *age.*, VI, 92, no: 24657; Buhârî, *İ'tikâf* 1, no: 1922; Müslim, *İ'tikâf* 5; Ebû Dâvud, *Sıyâm* 77, no: 2462.

⁸⁵ Bkz. Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, *İ'tikâf* 702 (Yahyâ b. Yahyâ nüshası), Beyrut, 1411/1990; Ahmed, *age.*, VI, 56, no: 24337; Buhârî, *Salâtu't-terâvîh* 4, no: 1913; Müslim, *Sıyâm* 219; Tirmizî, *Savm* 72, no: 792.

- Serez, 1732-42a:
- (خطبة عيد الفطر) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم شهر رمضان معلق بين السماء والارض ولا يرفع الى الله الا بركوة الفطر (من الجامع الصغير)⁸⁶
- Yazma Bağışlar, 2776-2-24b-25a:
- وقال عليه صلوات الرحمن ما من عبد يصوم يوما في سبيل الله الا بعد الله بذلك اليوم وجهه عن النار سبعين خريفا صدق رسول الله (من الترغيب والترهيب وكذا في المشارق)⁸⁷
- Yazma Bağışlar, 2776-2-31a (Hâmişte):
- من صام رمضان ايمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه حم و ع عن ابي هريرة (جامع الصغير)⁸⁸
- Yazma Bağışlar, 2776-2-31a:
- (خطبة رمضان) ... موعظه ... شهر اوله رحمة و اوسطه مغفرة و اخره عتق من النيران⁸⁹
- Yazma Bağışlar, 2776-2-31b:
- ... قال رسول الله صلى الله ع.م. اذا جاء رمضان فتحت ابواب الجنة و غلقت ابواب جهنم و سلسلت الشياطين صدق رسول الله و صدق حبيب الله (حم ق عن ابي هريرة و مسلم لاحمد في مسنده)⁹⁰
- Yazma Bağışlar, 2776-2-32a:
- (خطبة ديكري) ... موعظه ... شهر يغلق فيه ابواب النيران و يفتح ابواب الجنان و تصفد مرده الشياطين⁹¹
  - ... اوله رحمة و اوسطه مغفرة و اخره عتق من النيران⁹²
  - ... قال رسول الله ع.م. في الجنة ثمانية ابواب منها باب يسمى الريان لا يدخله الا الصائمون (متفق عليه مشكوة في كتاب الصوم)⁹³
- Yazma Bağışlar, 2776-2-33b:
- ... الا ان في الجنة ثمانية ابواب منها باب يسمى الريان لا يدخله الا الصائمون⁹⁴
- Yazma Bağışlar, 2776-2-32a (Hâmişte):
- صمت الصائم تسبيح و نومه عبادة و دعاءه مستجاب و عمله مضاعف (جامع الصغير)⁹⁵
- Yazma Bağışlar, 2776-2-32b:
- (خطبة رمضان) ... موعظه ... شهر يفتح فيه ابواب الجنان و يغلق فيه ابواب النيران و يصفد فيه مرده الشياطين⁹⁶

⁸⁶ Bkz. Suyûfî, *age.*, II, 302, no: 4905. Ayrıca bkz. Deylemî, *age.*, I, 235, no: 901; Münzirî, *age.*, II, 97, no: 1653.

⁸⁷ Bkz. Münzirî, *Terğîb*, II, 52, no: 1463, 170, no: 1972. Ayrıca bkz. Saîd b. Mansûr, Ebû Osman Saîd b. Mansûr b. Şu'be, *Kitâbu's-sünen*, II, 197, no: 2422, I-II, Hind, 1982; Müslim, *Siyâm* 167, İbn Mâce, *Siyâm* 34, no: 1717; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, II, 448, no: 1257; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, III, 398, no: 3875.

⁸⁸ Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. Suyûfî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 530, no: 8775. Ayrıca bkz. Ahmed, *Müsned*, II, 232, no: 7170; Buhârî, *İman* 27, no: 38, *Salâtu't-terâvîh* 2, no: 1910; Müslim, *Salâtu'l-müsâfirîn* 175.

⁸⁹ Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. Hâris, *Müsned*, I, 412, no: 321; İbn Huzeyme, *Sahîh*, III, 191, no: 1887; Beyhakî, *age.*, III, 306, no: 3608.

⁹⁰ Benzer ifadelerle bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, IV, 176, no: 7384; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 270, no: 8869; Ahmed, *age.*, II, 281, no: 7767; Buhârî, *Savm* 5, no: 1800; Müslim, *Siyâm* 1, 2; Nesâî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, II, 66, no: 2416; Beyhakî, *age.*, II, 302, no: 3601.

⁹¹ Benzer ifadelerle telmihte bulunulan rivâyet için önceki dipnota bakınız.

⁹² Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. Hâris, *age.*, I, 412, no: 321; İbn Huzeyme, *age.*, III, 191, no: 1887; Beyhakî, *age.*, III, 306, no: 3608.

⁹³ Bkz. Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, I, 441, no: 1957. Ayrıca bkz. Ahmed, *age.*, V, 335, no: 22893; Buhârî, *Bed'u'l-halk* 9, no: 3084; Müslim, *Siyâm* 166; Nesâî, *Siyâm* 43, no: 2236; Taberânî, *Kebîr*, VI, 146, no: 5795; Beyhakî, *age.*, III, 296.

⁹⁴ Telmihte bulunulan rivâyet için önceki dipnota bakınız.

⁹⁵ İbn Ömer'den nakledilen bu rivâyet için bkz. Suyûfî, *age.*, II, 311, no: 5039. Ayrıca bkz. Deylemî, *Firdevs*, II, 397, no: 3761.

- **... قال رسول الله ع.م.** ان الله تعالى عند كل فطر عتقاء من النار وذلك في كل ليلة صدق رسول الله الملك المنان⁹⁷
- Yazma Bağışlar, 2776-2-33a-33b:
(خطبة ديكر) ... موعظه ... شهر يخلق فيه ابواب النيران ويفتح ابواب الجنان وتصعد مردة الشياطين والجان⁹⁸
... اوله رحمة واوسطه مغفرة وآخره عتق من النيران⁹⁹
- Yazma Bağışlar, 2776-2-34a (Hâmişte):
من صام رمضان ايمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه (حم وع عن ابي هريرة جامع الصغير)¹⁰⁰
- Yazma Bağışlar, 2776-2-34b:
... قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من اعتكف عشرا في رمضان كان كحجتين وعمرتين (هب ض عن الحسين ابن علي رضي الله عنهما)¹⁰¹
- Serez, 1732-36b-37a:
(خطبة للختم اذا صادف اول جمعة من رمضان) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الصيام والقرآن يشفعان للعبد يوم القيمة صدق (من الجامع الصغير)¹⁰²
- Serez, 1732-38b-39a:
(خطبة الاعتكاف مع الختم) ... قال النبي عليه صلوات الرحمن الصيام والقرآن يشفعان للعبد يوم القيمة صدق رسول الله الملك المنان¹⁰³
- Serez, 1732-40b:
(خطبة الختم اذا صادف اخر جمعة من رمضان) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الصيام والقرآن يشفعان للعبد يوم القيمة¹⁰⁴
- **Kadir Gecesinin Fazileti:**
Serez, 1732-31b-32a:
(خطبة ليلة القدر) ... موعظه ... عن ابي هريرة رضي الله تعالى عنه انه قال **قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم** من قام ليلة القدر ايمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه صدق¹⁰⁵
- Serez, 1732-39b:
(خطبة القدر) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من يقم ليلة القدر ايمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه¹⁰⁶

⁹⁶ Benzer ifadelerle telmihte bulunulan rivâyet için bkz. Abdurrezzak, *age.*, IV, 176, no: 7384; İbn Ebî Şeybe, *age.*, II, 270, no: 8869; Ahmed, *age.*, II, 281, no: 7767; Buhârî, Savm 5, no: 1800; Müslim, Sıyâm 1, 2; Nesâî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, II, 66, no: 2416; Beyhakî, *age.*, II, 302, no: 3601.

⁹⁷ Bkz. Ahmed, *age.*, V, 256, no: 22256; İbn Mâce, Sıyâm 2, no: 1643; Taberânî, *Kebîr*, VIII, 284, no: 8089; Beyhakî, *age.*, III, 304; Suyûtî, *age.*, I, 141, no: 2351.

⁹⁸ Benzer ifadelerle telmihte bulunulan rivâyet için bir önceki dipnota bakınız.

⁹⁹ Telmihte bulunulan rivâyet için bkz. Hâris, *Müsned*, I, 412, no: 321; İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 191, no: 1887; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, III, 306, no: 3608.

¹⁰⁰ Bkz. Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 530, no: 8775. Ayrıca bkz. Ahmed, *Müsned*, II, 232, no: 7170; Buhârî, İman 27, no: 38, Salâtu't-terâvîh 2, no: 1910; Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn 175; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, X, 336, no: 5930.

¹⁰¹ Bkz. Taberânî, *Kebîr*, III, 128, no: 2888; Beyhakî, *age.*, III, 425, no: 3966, 3967 (isnâdının zayıflığına dikkat çekiliyor); Münzirî, *Terğîb*, II, 96, no: 1649; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 173; Suyûtî, *age.*, II, 516, no: 8479.

¹⁰² Bkz. Suyûtî, *age.*, II, 320, no: 5203. Ayrıca bkz. Ahmed, *age.*, II, 174, no: 6626; Hâkim, *Müstedrek*, I, 740, no: 2036; Deylemî, *Firdevs*, II, 408, no: 3815.

¹⁰³ Önceki dipnota bakınız.

¹⁰⁴ Bir önceki dipnota bakınız.

¹⁰⁵ Bkz. İbn Râhûye, İshâk b. İbrâhim b. Mahled el-Hanzalî, *Müsned*, II, 304, no: 827, I-V, Medîne, 1412/1991; Nesâî, Sıyâm 39, no: 2193; İbn Hibbân, *Sahih*, VI, 284; Beyhakî, *age.*, III, 307, no: 3612.

¹⁰⁶ Önceki dipnota bakınız.

Yazma Bağışlar, 2776-2-34b:

- (خطبة قدر) ... مو عظه ... كما قال عليه صلوات الرحمن من قام ليلة القدر ايمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه صدق رسول الملك المنان¹⁰⁷

Ramazan Bayramı:

Esad Efendi, 3716-13b:

Sayfa üstünde fitır sadakasıyla ilgili bir İbn Ömer rivâyeti yazılı:

- (عيد الفطر على حرف الميم) ... عن نافع عن ابن عمر إن رسول الله صلى الله عليه وسلم فرض زكاة الفطر من رمضان على الناس صاعا من تمر او صاعا من شعير على كل حر وعبد من ذكر وانثى من المسلمين (زين الدين العراقي)¹⁰⁸

Kurban Bayramı Günleri ve Haccın Fazileti:

Yazma Bağışlar, 2776-2-42a-42b:

- (خطبة عشر ذي الحجة) ... مو عظه ... قال رسول الله ع م ما من ايام احب الى الله ان يتعد له فيها من عشر ذي الحجة يعدل صيام كل يوم منها بصيام سنة وقيام كل ليلة منها بقيام ليلة القدر (اخرجه ت لحي عن ابي هريرة جامع الصغير)¹⁰⁹

Yazma Bağışlar, 2776-2-44a (Hâmişte):

- عن ابن عباس رضى الله عنه الحج المبرور ليس له جزاء الا الجنة¹¹⁰
- Esad Efendi, 3716-175b:
- روى البخري عن ابي هريرة رضي من حج لله فلم يرفث (اي لم يفحش من القول ولم يتكلم كلام الجماع عند النساء) ولم يفسق (اي لم يخرج عن حد الاستقامة) رجع كيوم ولدته امه (مشارك ابن ملك)¹¹¹
- Esad Efendi, 3716-176b:
- عن ابي هريرة رضي قال قال رسول الله ص من حج لله فلم يرفث ولم يفسق رجع كيوم ولدته امه (متفق عليه)¹¹²

Kurban Kesme ve Kurbanlıkların Önemi

Hacı Mahmud Efendi, 6433-16a (Hâmişte):

- (خطبة السابع) ... عن ابي هريرة رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم عظموا ضحاياكم فانها على الصراط مطاياكم صدق رسول الله فيما قال وصدق حبيب الله الملك العلام¹¹³

Esad Efendi, 3716-14b:

- (عيد اضحى) ... قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان افضل الضحايا اغلاها واسمها (جامع الصغير)¹¹⁴

¹⁰⁷ Bir dipnota kaynağa bakınız.

¹⁰⁸ Bkz. Mâlik, *Muvattâ*, Zekât 626, 627; Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbâs el-Mekkî, *es-Sünenü'l-me'sûre*, s. 330, no: 376, Beyrut, 1406; Müslim, Zekât 12; Nesâî, Zekât 33, no: 2503; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 83, no: 2399; İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 94, no: 3301.

¹⁰⁹ Bkz. Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 489, no: 8013. Ayrıca bkz. Tirmizî, Savm 52, no: 758; İbn Mâce, Sıyâm 39, no: 1728; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, III, 356, no: 3757.

¹¹⁰ Oldukça yaygın olan bu rivâyet için mesela bkz. Rabî b. Habîb, *Müsned*, s. 180, no: 443; Mâlik, *age.*, Hac 776; Tayâlisî, *Müsned*, s. 318, no: 2425; Abdurrezzak, *Musannef*, V, 4, no: 8799; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 120, no: 12639; Ahmed, *Müsned*, II, 246, no: 7348; Buhârî, Umre 1, no: 1683; Müslim, Hac 437.

¹¹¹ Her ne kadar burada hadis Ebû Hureyre'nin sözüymüş gibi nakledilmiş görünse de, müellif tarafından kaynak gösterilen Buhârî bunu bizzat Hz. Peygamber'e izafe ederek (ref/merfû) nakletmiştir. Bkz. Buhârî, Hac 4, no: 1449. Benzer ifadelerle ayrıca bkz. Abdurrezzak, *age.*, V, 4, no: 8800; İbn Ebî Şeybe, *age.*, III, 120, no: 12640; Dârimî, *Sünen*, II, 49, no: 1796; Müslim, Hac 438; Tirmizî, Hac 2, no: 811.

¹¹² Önceki dipnota bakınız.

¹¹³ Yaygın bir rivâyet değildir. Yorumlar için bkz. İbnu'l-Mulakkin, Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Endelüsî eş-Şâfiî, *Hulâsatu'l-Bedri'l-munir*, II, 377, I-II, Riyâd, 1410; İbn Hacer, *Telhisu'l-habîr*, IV, 138; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 98, no: 1794, ayrıca I, 133, no: 337; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, I, 496.

- Yazma Bağışlar, 2776-2-45a (Hâmişte):
- كما قال سيد الانبياء ان افضل الضحايا اغلاها واسمها (جامع الصغير)¹¹⁵
- Yazma Bağışlar, 2776-2-46b:
- (نوع آخر) موعظه... قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان افضل الضحايا اغلاها واسمها¹¹⁶
- Yazma Bağışlar, 2776-2-46a:
- (خطبة نوع آخر) ... موعظه... قال رسول الله صلى الله عليه وسلم استقر هوا ضحاياكم فانها مطاياكم على الصراط صدق¹¹⁷
- Cennet Nimetleri:**
- Yazma Bağışlar, 2776-2-47a:
- (خطبة ختم القرآن) ... واعد للقارئ والسميع ما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر¹¹⁸
- Yazma Bağışlar, 2776-2-47b:
- (خطبة نوع آخر) ... واعد للقارئ والسميع ما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر¹¹⁹
- Cenneti Gerektiren Ameller:**
- Esad Efendi, 3716-172b (Hâmişte):
- (خطبة فتحية) ... روى مسلم عن ابي سعيد رضي الله عنه انه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يا ابا سعيد من رضي بالله ربا وبالإسلام ديناً وبمحمد نبياً وجبت له الجنة ثم قال واخرى يرفع بها العبد مائة درجة في الجنة ما بين كل درجتين كما بين السماء والارض قالوا وما هي يا رسول الله قال الجهاد في سبيل الله الجهاد في سبيل الله الجهاد في سبيل الله (مشارك)¹²⁰
- Esad Efendi, 3716-178a:
- حب حك روى ابن حبان والحاكم عن انس رضي الله عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من فارق الدنيا على الاخلاص لله تعالى وحده لا شريك له واقام الصورة وآتى الزكوة فارقها والله تعالى عنه راض (من طريقت)¹²¹
- Esad Efendi, 3716-185b:
- روى الطبراني عن مقدم بن شريح عن ابيه عن جده رضي الله عنهم انه قال قلت يا رسول الله حدثني بشيء يوجب لي الجنة قال موجب الجنة اطعام الطعام وافشاء السلام وحسن الكلام¹²² صدق رسول الشافي لكل قلب كان عليلاً وحزيناً

¹¹⁴ Bkz. Suyûtî, *age.*, I, 134, no: 2211. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 423; Ahmed, *age.*, III, 424; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 257, no: 7561; Beyhakî, *Sünen*, IX, 268.

¹¹⁵ Önceki dipnota bakınız.

¹¹⁶ Bir önceki dipnota bakınız.

¹¹⁷ Bkz. Deylemî, *Firdevs*, I, 85, no: 268. Yorumlar için bkz. İbnü'l-Mulakkîn, *age.*, II, 377; İbn Hacer, *age.*, IV, 138; Aclûnî, *age.*, II, 98, no: 1794, ayrıca I, 133, no: 337; Münâvî, *age.*, I, 496.

¹¹⁸ Burada Yüce Allah'ın, sâlih kulları için akla hayale gelmeyen nimetler hazırladığını haber veren kutsî hadise telmihtir. Bkz. Ma'mer, *Câmi'*, XI, 416; İbn Ebî Şeybe, *age.*, VII, 30, no: 33974; Ahmed, *age.*, II, 313, no: 8128; Buhârî, *Bed'ü'l-halk* 8, no: 3072; Müslim, *Cennet* 2.

¹¹⁹ Önceki dipnota bakınız.

¹²⁰ Bkz. Ahmed, *age.*, III, 14, no: 11117; Müslim, *İmâre* 116; Nesâî, *Cihâd* 18, no: 3131; Ebû Avâne, *Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyînî*, *Müsned*, IV, 466, no: 7358, I-V, Beyrut, 1998; İbn Hibbân, *Sahih*, X, 473; Hâkim, *age.*, II, 102, no: 2461; Beyhakî, *Sünen*, IX, 158.

¹²¹ Bkz. Birgivî, *et-Tarîkatu'l-Muhammedîyye*, s. 65. Ayrıca bkz. İbn Mâce, *Mukaddime* 9, no: 70; Hâris, *Müsned*, I, 152, no: 7; Hâkim, *age.*, II, 362, no: 3277; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, V, 341, no: 6856. İbn Hibbân'ın da rivâyet ettiği belirtilen bu hadisi onun *Sahih*'inde bulamadık.

¹²² Benzer ifadelerle bkz. İbn Ebî Şeybe, *age.*, V, 211, no: 25332; Buhârî, *el-Edebu'l-müfred*, s. 282, no: 211, Beyrut, 1409/1989; İbn Hibbân, *age.*, II, 243, no: 490, 257, no: 504; Taberânî, *Kebîr*, XXII, 180, no: 467; Beyhakî, *age.*, IV, 243, no: 4943.

Nefis Muhasebesi:

Esad Efendi, 3716-169a:

- (في قافية الباء) ... واحتسبوا انفسكم قبل ان تقفوا في موقف الحساب¹²³
- (في قافية السين) ... وحاسبوا انفسكم قبل ان يحاسب الناس¹²⁴

Allah Yolunda Cihat:

Esad Efendi, 3716-180a-180b:

- (ترغيب الي الجهاد) ... والفوز والنجاة لهم ولمن يدعو لهم بخير الى يوم الدين كما قال اصدق القائلين جاهدوا المشركين باموالكم وانفسكم والسنتكم¹²⁵ وقال وهو رحمة للعالمين بين المجاهد والقاعد مائة درجة¹²⁶ صدق رسول الله الملك المعين

Esad Efendi, 3716-181a:

- ونشهد الذي قال في حديثه ان في الجنة مائة درجة اعدها الله للمجاهدين¹²⁷

Dua, Tevbe, İstiğfar:

Reşid Efendi, 1377-04, s. 5:

- عن عائشة رضي الله تعالى عنها انها قالت قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم اللهم اغفر لي وارحمني وتب علي انك انت التواب الرحيم¹²⁸ صدق رسول الله الذي هو النبي الكريم

Reşid Efendi, 1377-07-08, s. 11-12:

- (خطبة فاتحة شريف) موعظه عن ابي امامة رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ان الله ملكا بمن يقول يا ارحم الراحمين فمن قالها ثلاثا يقول له الملك ان ارحم الراحمين قد اقبل عليك فاستل¹²⁹ صدق حبيب الله

Zühd Hayatı:

Serez, 1732-05b (Hâmişte):

- (خطبة محرم الحرام في الجمعة الثانية) ... موعظه ... قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم كن في الدنيا كأنك غريب او عابر سبيل وعد نفسك من اصحاب القبور¹³⁰ صدق رسول الله العزيز الغفور

Ölümü Çok Anmak:

Esad Efendi, 3716-185b:

- روى ابن ابي الدنيا عن انس رضي انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم اكثروا من ذكر الموت فانه يمحص الذنوب ويزهد في الدنيا صدق رسول الله الملك الاله (من طريق محمدية)¹³¹

¹²³ Hz. Ömer'in hutbede (حاسبوا انفسكم قبل ان تحاسبوا) dediği nakledilir ki burada bu söze telmih vardır. (Sahâbe sözleri de mevkuf hadis kabul edildiği için burada kaydetmek uygundur.) Bkz. İbnu'l-Mübârek, Ebû Abdillâh Abdullâh b. el-Mübârek el-Mervezî, *ez-Zühd*, s. 103, no: 306, Beyrut, ts.; İbn Ebî Şeybe, *age.*, VII, 96, no: 34459; Tirmizî, *Sıfatu'l-kıyâme* 25, no: 2459; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, I, 52.

¹²⁴ Önceki dipnota bakınız.

¹²⁵ Bkz. Ahmed, *Müsned*, III, 124, no: 12268, 153, no: 12577, 251, no: 13663; Dârimî, *Sünen*, II, 280, no: 2431; Ebû Dâvud, *Cihad* 18, no: 2504; Nesâî, *Cihad* 1, no: 3096; İbn Hibbân, *Sahih*, XI, 6, no: 4708; Hâkim, *Müstedrek*, II, 91, no: 2427.

¹²⁶ Yaygın bir rivâyet değildir. Bkz. Deylemî, *Firdevs*, II, 26, no: 2161.

¹²⁷ Bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 208; Ahmed, *age.*, II, 335, no: 8400; Buhârî, *Cihad* 4, no: 2637, *Tevhid* 22, no: 6987; Nesâî, *Cihad* 18, no: 3132; İbn Hibbân, *age.*, X, 471, no: 4611, XVI, 402, no: 7390.

¹²⁸ Benzer ifadelerle bkz. İbn Ebî Şeybe, *age.*, VI, 34, no: 29266, VII, 172, no: 35073; Ahmed, *age.*, II, 21, no: 4726; Ebû Dâvud, *Salât* 361, no: 1516; İbn Hibbân, *age.*, III, 206, no: 927.

¹²⁹ Yaygın bir rivâyet değildir. Bkz. Hâkim, *age.*, I, 728, no: 1996.

¹³⁰ Benzer ifadelerle bkz. İbn Ebî Şeybe, *age.*, VII, 75, no: 34304; Ahmed, *age.*, II, 41, no: 5002; Buhârî, *Rikâk* 3, no:6053; İbn Mâce, *Zühd* 3, no: 4114; Tirmizî, *Zühd* 25, no: 2333; Taberânî, *Kebîr*, XII, 417, no: 13537; İbn Hibbân, *age.*, II, 471, no: 698 (son kısmı hariç); Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, VII, 349.

¹³¹ Bkz. Birgîvî, *et-Tarîkatu'l-Muhammediyye*, s. 56. Ayrıca bkz. San'ânî, Muhammed b. İsmâil, *Sübülü's-selâm şerhu Bulûğî'l-merâm min edilleti'l-ahkâm*, II, 89, I-IV, Beyrut, 1379; Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, II, 86; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 189, no: 500. İbn Ebî'd-Dünya'nın eserlerinde bu rivâyete ulaşamadık.

Merhametli Olmak:

Yazma Bağışlar, 2776-2-30a (Hâmişte):

- ... عن ابن عباس ان الله رحيم يحب الرحيم يضع رحمته على كل رحيم صدق رسول الله الملك الرحيم¹³²

Sağlık ve Boş Vaktin Değerlendirilmesi:

Esad Efendi, 3716-168a:

- (في قافية الصاد) ... واعلموا ان الصحة والفراغ نعمتان مغيون فيهما كثير من الاشخاص¹³³

Dünya ve Allah Nezdindeki Değeri:

Esad Efendi, 3716-185b:

- (شتاتيه) ... روى البيهقي وابن ابي الدنيا عن موسى بن يسار رضي الله عنه انه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله تعالى لم يخلق خلقا ابغض اليه من الدنيا وانه منذ خلقها لم ينظر اليها¹³⁴ صدق حبيب الله الملك الاله

Dört Halifenin Fazileti

Hz. Ebû Bekir:

Esad Efendi, 3716-07a-07b:

- (في حق ابي بكر رضي الله عنه) ... وأول من آمن من الرجال برسول الملك التواب كما روى عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال لما عرج بي الى السماء ووقفت بين يدي الرحمان قال يا احمد على من تركت اهل الارض قلت يا رب على ابي بكر الصديق فقال انه احب العباد الي بعدك فاقرأ مني السلام¹³⁵

Hz. Ömer:

Esad Efendi, 3716-08a:

- (في حق عمر بن الخطاب رضي الله عنه) ... ومنها انه لو كان نبي بعد نبينا لكان عمر بن الخطاب¹³⁶
- ومنها ان الشيطان يفر من ظل عمر بن الخطاب¹³⁷
- ... روي ان جبريل عليه السلام نزل على النبي صلى الله عليه وسلم وقال يا محمد ربك يقروك السلام ويقول لك اقرأ عمر السلام وقل له أ هو راض عني كرضائي عني¹³⁸

Hz. Osman:

Esad Efendi, 3716-08b:

- (في حق عثمان رضي الله عنه) ... منها ان الملائكة تستحي من حياء عثمان بن عفان¹³⁹
- ومنها انه يشفع يوم القيمة في سبعين الفا من هذه الامة عند الملك المنان كما قال النبي عليه صلوات الرحمان والذي بعثني بالحق ليشفعن عثمان بن عفان في سبعين الفا من امتي قد استوجب كلهم النار¹⁴⁰

¹³² Bkz. İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım eş-Şeybânî, *Kitâbu'z-zühd*, s. 394, Kâhire, 1408; Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Tefsîr (Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân)*, XI, 78, I-XXX, Beyrut, 1405.

¹³³ Telmihte bulunan rivâyet için bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 82, no: 34357; Ahmed, *Müsned*, I, 344, no: 3207; Buhârî, Rikâk I, no: 6049; İbn Mâce, *Zühd* 15, no: 4170; Tirmizî, *Zühd* I, no: 2304.

¹³⁴ Bkz. İbn Ebî'd-Dünyâ, Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Bağdâdî, *Zühd*, I, 41, no: 40, I-II, yy., ts.; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, II, 136; Beyhakî, *Şuabu'l-imân*, VII, 338, no: 10500.

¹³⁵ Yaygın bir rivâyet değildir. Bkz. Deylemî, *Firdevs*, III, 429, no: 5314.

¹³⁶ Yaygın bir rivâyet değildir. Bu konuda merfû bir rivâyet için bkz. Taberânî, *Kebîr*, XVII, 180, no: 475.

¹³⁷ Benzer ifadelerle bkz. İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 315, no: 6892; Taberânî, *age.*, IX, 166 no: 8825; Heysemî, *Mevâridu'z-zamân ilâ zevâidi İbn Hibbân*, s. 536, no: 2186, Beyrut, ts.; Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmud b. Ahmed, *Umdeu'l-kârî*, VII, 287, I-XI, y.y., 1308 (Matbaa-i Âmire); Münâvî, *age.*, V, 464.

¹³⁸ Kaynağı bulunamadı. Buradaki rivâyetin sonunda yer alan: (كرضائي عني) ifadesinin (كرضائي عنه) şeklinde olması anlamca daha uygun gibidir.

¹³⁹ Aynı anlamda bkz. Ahmed, *age.*, VI, 62, no: 24375; İbn Hibbân, *el-Mecrühîn*, I, 111, no: 21, I-III, Haleb, ts.; Taberânî, *age.*, XI, 254, no: 11656; Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Musa, *ed-Dua'fâu'l-kebir*, III, 147, no: 1131, I-IV, Beyrut, 1404/1984.

H.z. Ali:

Esad Efendi, 3716-08b:

- (في حق علي رضي الله تعالى عنه) الحمد لله الذي جعل عليا باب مدينة العلم¹⁴¹

Müceddidler:

Esad Efendi, 3716-174b:

- ...واعلموا ان الله تعالى يبعث على رأس كل مائة سنة من يجدد دينه الوضاح على ما جاء في الاحاديث الصحيح¹⁴²

Uğursuz Sayma, Bulaşıcı Hastalıklar:

Esad Efendi, 3716-181b:

- (شهر صفر) ...فما شاء الله كان وما يغني الحذر وما لم يشاء لم يكن وان شاء كل البشر¹⁴³

Serez, 1732-10a:

- (خطبة صفر الخير) ... فما شاء الله كان ... وما لم يشأ لم يكن¹⁴⁴

Esad Efendi, 3716-181b-182a:

- ...ولا تتشاءموا به كفعل من اشرك بالله وكفر فان ذلك باطل بما رواه البخاري بقول سيد البشر عن نبينا صلى الله عليه وسلم سيد البشر انه قال لا عدوى ولا طيرة ولا هامة ولا صفر¹⁴⁵ (ولا غول في عبارة الصغير) صدق رسول الله فيما اخبر

Reşid Efendi, 1377-10-11, s. 17-18:

- (خطبة صفر الخير) ... صلى الله الحديث عن ابي هريرة رضي الله تعالى عنه انه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم لا عدوى ولا طيرة ولا هامة ولا صفر¹⁴⁶ صدق رسول الله فيما قال وصدق حبيب الله الملك المتعال

Reşid Efendi, 1377-11-12, s. 18-19:

- (خطبة ديكبر لصفر الخير) ... موعظه اتقوا الله تعالى فهي وصية الله اياتنا في القرآن فعظموا شهر صفر بانواع الخيرات والاحسان فلا تتشاءموا كفعل من ضل عن طريق الايمان كما قال النبي عليه صلوات الرحمن لا عدوى ولا طيرة ولا هامة ولا صفر¹⁴⁷ صدق رسول الله الملك المنان

Serez, 1732-10a:

- ...موعظه ...واعلموا ان هذا الشهر صفر لا تتشاءموا به كفعل من اشرك بالله وكفر فان ذلك باطل لما قال سيد البشر لا عدوى ولا طيرة ولا هامة ولا صفر ولا غول صدق رسول الله فيما اخبر (في الجامع الصاغير)¹⁴⁸

Mahşerde İnsanların Durumu:

Esad Efendi, 3716-180a (Sayfa üstünde):

- روى مسلم عن ابن عباس رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انكم ملاقوا الله مشاة حفاة عراة غرلا (من المشارق)¹⁴⁹

¹⁴⁰ Yaygın bir rivâyet değildir. Bkz. Deylemî, *age.*, IV, 360, no: 7034.

¹⁴¹ Telmihte bulunan rivâyet için bkz. Taberânî, *age.*, XI, 65 no: 11061; Hâkim, *Müstedrek*, III, 137, 138, no: 4637, 4638, 4639; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 235, no: 618.

¹⁴² Bkz. Ebû Dâvud, *Melâhim* I, no: 4291; Taberânî, *Evsat*, VI, 324, no: 6527; Aclûnî, *age.*, I, 282, no: 740.

¹⁴³ Aynı anlamdaki rivâyetler için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 108; Hâris, *Müsned*, II, 953, no: 1052; Ebû Bekr Hallâl, Ahmed b. Muhammed, *es-Sünne*, III, 559, I-III, Riyad 1410; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, III, 175.

¹⁴⁴ Telmihte bulunan rivâyet için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 108; Ebû Dâvud, *el-Merâsîl*, s. 103, no: 58, Beyrut, 1408; Hâris, *Müsned*, II, 953, no: 1052; Bezzâr, *Müsned*, IV, 169 (ilk kısmı); Taberânî, *Kebîr*, V, 88, no: 4666 (ilk kısmı).

¹⁴⁵ Oldukça yaygın olan bu rivâyet için mesela bkz. Buhârî, *Tıbb* 19, no: 5380; Müslim, *Selâm* 101; Ebû Dâvud, *Tıbb* 24, no: 3911; Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 585, no: 9908.

¹⁴⁶ Önceki dipnota bakınız.

¹⁴⁷ Önceki dipnota bakınız.

¹⁴⁸ Önceki dipnota bakınız.

Sonuç ve Değerlendirme

1. Hutbelerin Dili

Osmanlı dönemine ait tespit ettiğimiz gerek yazma gerekse matbu hutbe mecmualarında yer alan hutbelerin, sadece hamdele-salvele kısımlarının değil mev'iza (öğüt) kısmı da dâhil tamamının Arapça olduğu görülmektedir. Hutbelerin Arapça olarak irad edilmesi Türkçe konuşan cemaatin hutbeyi anlaması açısından önemli bir problem teşkil ediyordu ki bu durum o günlerde de bazı tepkilere yol açmıştı.¹⁵⁰

Yüce Allah her topluma bizzat kendi içlerinden dilini anladıkları peygamberler göndermiştir.¹⁵¹ Bu durum irşat açısından bir zorunluluktur. Ne dediği muhataplarınca anlaşılmayan bir elçinin, o topluma faydalı olması mümkün değildir. Hz. Peygamber de çeşitli vesilelerle insanlara hitap edeceği zaman, muhataplarının kendisini açık seçik anlamaları için büyük özveride bulunur, mesela tane tane konuşur, konuştuklarını üç kere tekrar eder,¹⁵² onların anlamayacağı şeyleri akıllarının seviyesine indirerek ve örnekler vererek anlatırdı.¹⁵³ Dolayısıyla hatipler de insanlara akılları ölçüsünde konuşmak durumundadır. Bu yüzden, Osmanlı toplumunda hutbelerin özellikle mev'iza kısımlarının Arapça olarak irad edilmesinin Hz. Peygamberin Sünneti'ne pek de uygun olmadığı açıktır.

Bununla birlikte Osmanlılarda, hutbelerde verilen mesajın dil farklılığı dolayısıyla dinleyenler tarafından anlaşılmasından doğan mahzur tamamen göz ardı edilmiş de değildi. Hutbede ele alınan konunun bu sefer Türkçe olarak açıklanması için

¹⁴⁹ Bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 86, no: 34395; Müslim, *Cennet* 56, 57, 58; Humeydî, *Ebü Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İshâ el-Kureşî el-Mekkî*, *Müsned*, I, 226, no: 483, I-II, Beyrut-Kâhire, ts.; Taberânî, *Evsat*, I, 96, no: 294.

¹⁵⁰ II. Meşrutiyet yıllarında kaleme alınan bir yazıda, ibadetlerdeki şekilcilik tenkit edilmekte ve hutbelerin icra şekli şöyle eleştirilmektedir. "*Hele Hac'daki Cuma ve bayram namazlarındaki hutbelerin şekl-i zahiri ve batınileri, tarz ve tertipleri bozulmuş olduğu gibi, mânâ-yı meşrûiyet ve hikmet-i tesisi de tamamıyla ferâmuş edilmiştir. Bugün okunmakta olan hutbelerin şekl-i zahiri ve tarz-ı tertipleri hadis ve siyer kitaplarında mervi olan hutbe-i me'sureye benzemiyor...*"; "...*Şu halde Cuma ve bayram namazlarındaki, hatta halife veyahut vekili tarafından bilumum müslimine hitaben okunmakta olan hacdaki hutbeleri islah etmek yani manen şekl-i aslisine şekl-i mesuruna irca etmeliğimiz lâzımdır. Fikr-i acizanemize göre bu hususta iki esasa riayet edilirse maksat hasıl olur...: 1. hutbe hamd, sena, temcid, şehadet kısımları, tercüme edilmek şartıyla, ayet-i kerime hadis-i şerifleri Arapça olarak okunur. Fakat bu hususta sünnet-i seniyyeden ayrılmamak, secî, kafile hatırı için sekâmet terkibinden sakınmak iktiza eder. 2. hutbenin ' mev'iza', 'tavsiye bi'l-mukarrebât', 'nehy ani'l-müb'idât', 'dua' kısımları da lisan-ı mahalli üzere irad olunur. Bu suretle hutbenin bu kısımlarından maksut olan cihet de husul bulmuş olur. Zaten hutbenin bu kısımları anlaşılır bir lisan ile irad edilmedikçe hutbe de nâtamam kalır. Bu hâl elbet kerahetten hâli olmasa gerek...*" Bkz. Halim Sabit, "Dinin Şekl-i Aslisine İrcâi Lüzumu", *Sebilürreşad* XI, Aded: 278, s. 274-275. Cumhuriyet öncesi hutbeler ve bu hutbelerin dili, muhtevası vs. hakkında etraflı bilgi için ayrıca bkz. Doğan, Recâi, "*Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler*", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXIX, ss. 492-533, özellikle s. 515-526, Ankara, 1999.

¹⁵¹ Bkz. İbrahim, 14/4.

¹⁵² Mesela bkz. Ahmed, *Müsned*, III, 213, no: 13244; Buhârî, *İlim* 30, no: 94, 95.

¹⁵³ Hz. Peygamber'in hitabeti ve hutbeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Koçyiğit, Talat, *İslâmî Davetin Mahiyeti ve Hazreti Peygamberin Hutbeleri*, s. 217-319, Kılıç Yayınları, Ankara, 1994; Kazancı, Ahmet Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitâbeti*, s. 261-291, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995; Gökalp, Murat, *İlk Dönem Hadis ve İslâm Tarihi Kaynaklarına Göre Veda Hutbesi Rivayetlerinin Tetkiki*, s. 35-92, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri (Hadis) Bölümü, Ankara, 2001.

"Kürsü Şeyhliği", "Selâtin Şeyhliği" ya da "Cuma Vaizliği" adı altında bir hizmet kolu ihdas edilmiş olması bunun bir göstergesidir.¹⁵⁴

2. Hutbe Konuları

Hutbe mecmuaları incelendiğinde, öncelikle Cuma hutbelerinde yer verilen konuların zaman esasına bağlı olarak belirlendiği görülmektedir. Mecmualardaki hutbeler hicrî takvime göre ilk ay olan Muharrem'den başlamakta ve her ay için 4 hutbeye yer verilmektedir. Bu aylar ya da haftalar içerisinde dînî açıdan önem taşıyan Ramazan, bayram ya da kandil günleri varsa o haftaların hutbelerinde bu konular üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın hatmi, güzel ahlak, içkinin kötülükleri, Fatiha, Besmele ve İhlâs suresi, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi kişilerin veya büyük din âlimleri ve müçtehitlerin faziletleri gibi daha pek çok konunun hutbelerde söz konusu edildiği de dikkat çekmektedir.

3. Kullanılan Rivâyetlerin Kaynakları ve Rivâyet Üslubu

İncelemiş olduğumuz hutbe mecmuaları çerçevesinde söylemek gerekirse; genellikle kullanılan rivâyetler için isnâd belirtme yoluna gidilmemiş, ya sahâbî râvisi belirtilerek ya da değişik ifadelerle doğrudan Hz. Peygamber'e izafe edilmek suretiyle hadisler irad edilmiştir. Bununla birlikte az da olsa hadisin isnâdının verildiği de görülmüştür. Bu mecmualarda çok sık rastladığımız bir durum da şudur ki, çok defa hadis olduğu söylenmeden, meşhur bir hadise telmihte bulunulmuştur. İşaret edilen bu hadislere dipnotlarda değindik.

Hutbe mecmualarında kullanılan hadisler için verilen kaynaklar çoğunlukla sonraki döneme aittir. Bunlar arasında Suyûtî'nin *el-Câmiu's-sağîr*'i, Birgivi'nin *Tarikat-ı Muhammediyye*'si ve Hatîb et-Tebrizî'nin *Mişkâtul-Mesâbih* adlı eseri ön plândadır. Mecmua müellifleri ekseriyetle bu eserlerde işaret edilen kaynaklara aynen atıfta bulunmuşlar; mesela hadisin onların işaret ettiği Ahmed b. Hanbel veya Beyhakî'nin eserlerindeki yerlerini bulup oradan nakilde bulunmamışlardır. Tabii ki, daha çok belirli konularda halkı aydınlatma gayesiyle icra edilen hutbelerde akademik üslupla kaynakların belirtilmesi, dinleyenler açısından sıkıcı bir durum oluşturacağı için böyle bir yola gidilmemiş olması isabetlidir.

Biz bu çalışmamızda, kaynağı belirtilsin yahut belirtilmesin kullanılan hadislerin ulaşabildiğimiz en erken kaynaklarını tespit etmeye gayret ettik. Şayet bir kaynak belirtildi ise (*el-Câmiu's-sağîr*, *Tarikat-ı Muhammediyye*, *Mişkât* vs.) öncelikle bunlardaki yerini tespit edip, hemen akabinde mümkün olduğunca en erken kaynağa ulaşmaya çalıştık ve bunları naklettik. Hadis kaynaklarında bulamadığımız rivâyetler için de mümkün meritebe kaynak göstermeye çaba sarfettik. Bu nedenle bizzat hadis kaynağı olmayan eserlere de müracaat etmek durumunda kaldık.

Çalışmamızın sonunda gördük ki, hutbe mecmualarında kullanılan hadisler çoğunlukla herkes tarafından aşina olunan ve Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi meşhur

¹⁵⁴ Kürsü şeyhleri, Cuma günleri Cuma namazından sonra vaaz edenler hakkında kullanılan bir tabir olup, bunlara Cuma vâizleri denir. Kürsü şeyhliği, Cuma günü Arapça okunan hutbeyi namazdan sonra lisan bilmeyen ve hatibin ne dediğini anlamayan cemaate izah maksadı ile ihdas olunmuştu. İlkın Eyüp Camii'ne ulemadan birinin tayini ile başlayan Cuma vaizliği, sonradan yediye çıkarılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 345 (I-III, MEB Yayınları, İstanbul 1993). Ayrıca bkz. Emin, Mehmet, *"Kürsü Şeyhliği (Salâtin Şeyhliği)", Sebilürreşad*, XVII, Aded: 427-28, s. 88-89; Yazıcı, Nesimi, *"Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dini Hayat Üzerine Gözlemler (1916-1917)"*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXVII, s. 112-113, Ankara 1998.

hadis kaynaklarında yer alan, sahih nitelikli rivâyetlerdir. Ancak zaman zaman muteber hadis kaynaklarımızda pek de rastlanmayan rivâyetlerin de "hadis" adı altında nakledildiğini müşahede ettik ki, bunların kaynaklarını bulmamız ya mümkün olmadı, ya da hadis kaynağı sayılamayacak muahhar döneme ait bazı eserlerde bunları bulduk. Bu tür nakillerin durumuna da dipnotlarda işaret ettik. Çalışmamızda kaynağını bulamadığımız toplam beş rivâyet ortaya çıkmıştır. Elbette bunlara Peygamber sözü olarak itibar edilmemesi ve ihtiyatla yaklaşılması en doğru yoldur.

Bu arada hutbe mecmualarında hadislerin kullanımı esnasında hangi üslubun kullanıldığına da kısaca değinmekte fayda vardır. Bu eserlerde Hz. Peygamber'den nakilde bulunulurken, son derece saygılı ifadelerle şu tip anlatımlar vardır: "Kâle Rasûlullah (s.a.)", "Kâle Aleyhi salâvâtu'r-Rahmân", "Kâle Seyyidu'l-enbiyâ", "Kâle Asdaku'l-kâilîn", "Kâle Vehüve rahmetun li'l-âlemîn", "An Nebiyyinâ (s.a.) Seyyidi'l-beşer", "Kâle Aleyhi's-salât ve ekmelu't-tahiyât" vb.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse; hutbe mecmualarında o kadar çok hadis kullanılmıştır ki, bizim sınırları belli olan bu küçük çalışmamızda bunların tümünün isnâdları ve metinleri hakkında ayrıntılı bilgi vermemiz mümkün değildir. Esasında bu ayrı bir çalışma konusu olabilecek derecede geniştir. Bu çalışmamızın, konuyla ilgili daha ayrıntılı çalışacak araştırmacılara yardımcı olması dileğimizdir.

